

ÖZEL YETENEKLİ ÇOCUKLARIN GELİŞİMİNDE BEKLENMEDİK BAŞARISIZLIK ve AİLE

Özet

Özel yetenekli çocukların yapabilirliklerinin yüksek olması, sürekli ve yüksek oranda başarılı olmaları gerektiği algısını desteklemektedir. Bu sebeple çevresinin, özel yetenekli çocuğun başarısız olabileceğini fark etmeleri oldukça güçleşebilmektedir. “*Özel yetenekli ise başarı kolay ve mümkündür; başarısızlık varsa bu durum büyük oranda ve öncelikle potansiyel ile ilgili bir durumdur.*” Bu mantık, özel yetenekli öğrencilerin keşfedilmelerini ve ihtiyaç duydukları desteği alabilmeleri önünde bir engel oluşturabilmektedir. Özel yeteneklilerin fark edilmesi ve ihtiyaçlarına uygun destekleyici ortamların oluşturulması gerekmektedir. Bu gereklilik insani, eğitimsel ve toplumsal haklara dayanmaktadır. Özel yetenekli bireylerin keşfedilmelerini ve desteklenmelerini güçleştiren bir durum olarak, beklenmedik başarısızlık durumunun aile odağında incelenmesi bu çalışmanın amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Üstün Zeka, Özel Yetenek, Beklenmedik Başarısızlık, Aile, Ebeveyn

Giriş

Tarihte özel yetenekli bireylere yönelik en eski yazılı çalışmaları Eflatun’un Devlet isimli eserinde görmek mümkündür. Eser, toplumdaki bireyleri değerli madenlere benzeterek sınıflamış ve tanımlamıştır. Dönemin lider olabilecek yetenekteki bireyleri altın nitelikli bireyler olarak belirtilmiştir. Sonraki yıllarda 19. yy.’da Sir Francis Galton ve zekâ ölçümü hakkındaki çalışmaları alana yönelik önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Zekanın ölçülebilir olması ile ilgili yapılan çalışmalar, zekanın geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmaların da önünü açmıştır. 20. yy.’a gelindiğinde Binet ve Simon zekâ ile ilgili üç temel özellik ileri sürerek zekayı; verilen bir yönergeyi anlama ve zihinde tutabilme, bir duruma başarı ile uyum sağlayabilme ya da beklenen davranışı sergileme, bireyin kendini değerlendirerek, yaptığı davranışın doğruluğunu denetleyebilme yeteneği olarak tanımlamışlardır. Zeka, üstün zeka, özel yetenek kavramları ile ilgili yapılan çalışmaların başlangıcı ve büyük bir kısmı zekanın bilişsel unsurlarına odaklanmaktadır. Özel yetenekli bireylerin gelişim özelliklerini bütüncül bir bakış açısıyla ele alan çalışmalara oldukça az rastlanmaktadır (Afat, 2013).

1960’ların ortasından beri ise yapılan beyin araştırmaları çok zeki bireylerin biyolojik olarak farklı olduklarını ve bu farklılığın tamamen doğuştan gelmeyip, daha çok genetik örüntü ve çevre olanaklarının karşılıklı etkileşimi sonucunda beyinde oluşan hücresel değişimlerden kaynaklandığını göstermiştir. Ayrıca araştırma verileri, yüksek zekâ düzeyinin, beynin

başlıca işlevlerinin gelişiminin bir sonucu olduğunu otaya koymaktadır. Bu bulgulara dayanan Clark'a göre, yüksek zekâ düzeyi, bilişsel, duyuşsal, fiziksel ve sezgisel olarak adlandırılan beynin dört işlevinin ileri düzeyde ve hızlandırılmış gelişmesinin bir sonucudur. Ona göre zekâ kavramı ve üstünlük artık sadece beynin bilişsel işleviyle kısıtlandırılmaz; tüm beynin işlevlerini ve onların etkin ve bütünleştirilmiş kullanımını içermelidir (Özel yetenekli Çocuklar Durum Tespiti Ön Raporu, 2004). 1994'de Heller, Perleth ve Hany'nin tanımlamasına göre de üstünlük birçok etkenin desteğiyle kendini yüksek başarı olarak gösterebilecek bir potansiyeldir. Etki eden faktörler ise kişilik, başarı motivasyonu, problemlerle başa çıkma becerileri, aile ortamı ve iletişim becerileridir (Herrmann, 2011). Seneler içinde yapılan çalışmalar sonucunda genel geçer tek bir tanıma ve kurama ulaşılamış olsa da, üstün zeka ve özel yetenek kavramlarının sadece bilişsel gelişimin kapsamında olmadığı, gelişimin tüm yüzlerinin bireyin davranışlarında etken olduğu genel kabulüne ulaşılmıştır.

Tanımının ve sınırlarının netleşmediği özel yetenekli çocuklar, yeterli tanılanamama, yanlış tutumlarla yetiştirilme veya uygun olmayan müfredat programlarını takip etme riski altındadırlar. Bir diğer risk faktörü de kendilerini akranlarından farklılatan bu özelliklerinin farkında olmaları ve yaşlılarının kendilerini kabul etmeleri için yeteneklerini saklama çabalarıdır. Özel yetenekli çocukların gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda ihtiyaçları olan uyarılar sağlanmadığı, uygun tepkiler verilmediği takdirde duygusal anlamda olumsuz yönde etkilendikleri, beklenmedik başarısızlık ve depresyon durumlarının ortaya çıkabildiği gözlenmektedir. Genç üstünlerle aileleri arasındaki etkileşim üzerindeki araştırmalar, performans ve bilgi birikimi yerine öğrenme odaklı, problem çözme ve üst biliş becerilerini önemseyen ebeveynlerin çocukları üzerindeki önemli etkisini göstermektedir (Watters & Diezmann 2003).

Sıradışı özellikleri ile genele sağlanan eğitim fırsatlarından yeteri kadar yararlanamayan üstün zekâlı ve özel yetenekli çocukların hayatında ailenin etkisi oldukça önceliklidir. Aile sağladığı genetik miras yanında çevresel koşulların da önemli bir belirleyicisi ve şekillendiricisidir. Anne ve baba severek ve özenli bir bakım göstererek çocuğa güven ortamı yaratır. Aile çocuğun sağlıklı büyümesini güven altına alabilirse, çocuğun yeteneklerini geliştirmesine yardım etmiş olur. Güven duygusu içinde olan çocuklar, çevreleri ile daha iyi ve daha sağlıklı ilişkiler kurabilirler (Barut 1992, Başar 1992, Dönmezer 2001). Çocuğun gelişim dönemlerine ve bu dönemlerin başarılı bir şekilde atlatılması için yapılması gerekenlere dikkatini veren

ebeveynler çocuklarının kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olurlar. Birçok aile çocukları beş yaşına gelene kadar onların yeteneklerinin ilk belirtilerini fark etmektedir. Kaufmann ve Sexton'un çalışmalarında da (1983) 98 ailenin %83'ü okul öncesinde çocuklarının yeteneklerini fark ettiklerini belirtmişlerdir. Buna karşın bazı aileler de çevrelerinde karşılaştırma yapılacak benzer özellikte çocukların olmamasından dolayı ya da bilgi eksikliğinden çocuklarının yeteneklerini fark edemeyebilmektedirler. Erken çocukluk döneminde çocukların ilgi, yetenek ve becerilerinin belirlenmesi, onların eğitimlerine yön verir. Anne babaların çocukların ilk eğitimcileri oldukları göz önünde bulundurulduğunda özel yetenekli çocukların erken yıllarda belirlenmesi, ev ortamlarının düzenlenmesini, eğitim programlarının hazırlanmasını, anne babanın ve öğretmenlerin erken yıllarda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi, çocukların gelişimlerine destek olmaktadır.

Özel yetenekli Çocuklarda Beklenmedik Başarısızlık

Üstün zekâlı çocuklardaki beklenmedik başarısızlık; değerlendirilen potansiyel ile gösterilen performans arasındaki farklılık olarak tanımlanabilir. Standardize edilmiş bir test ile sınıf başarısı arasında, standardize edilmemiş iki ölçüm arasında veya IQ ve başarı testi gibi iki standardize edilmiş test arasındaki tutarsız sonuçlar üstün zekâlı çocuklarda beklenmedik başarısızlığın göstergesi olabilir. Reis 1998'de üstün zekâlı beklenmedik başarısızlık sahibi olarak etiketlenen bir öğrencinin yüksek öğrenme potansiyeline sahip olduğunu söylemektedir. Özel yetenekli çocuklar arasında görülen beklenmedik başarısızlığın kesin tanımı hakkında görüş birliği azdır çünkü üstünlüğün tanımı ve ölçülmesinde de görüş ayrılıkları bulunmaktadır. 19.yy başında Galton zekayı, bilgiyi yapılandırma ve kullanma süreci olarak tanımlarken daha sonraki dönemlerde Piaget uyum becerilerine, Sternberg amaç belirleyebilme ve bu amaca yönelik adımlar atabilmeye, Gardner, çoklu zekaya odaklanmıştır. Kuramcılar geliştirdikleri tanımlara ve kuramlara dayalı olarak zekayı açıklamaya, ölçmeye ve geliştirmeye çalışmışlardır. Kuramsal unsurlar değiştikçe ölçüldüğü varsayılan özellikler değişmekte ve değişimler de ortak bir tanımda hemfikir olunmasını zorlaştırmaktadır. Üstün zeka nedir? Sınırları nelerdir? gibi soruların yanına; başarı nedir? Nasıl ölçülür? Kriterleri nelerdir? gibi soruların eklenmesi ile özel yetenekli çocuklarda beklenmedik başarısızlığın tanımını yapabilmek daha da zorlaşmaktadır. 1982'de Dowdall ve Colangelo, 2000'e gelindiğinde Reis ve McCoach, tanılamalardaki çeşitlilik ve çokluğun ortak bir tanıma erişmeyi güçleştirdiğini belirtmiştir.

Özel yetenekli ve beklenmedik başarısızlık gösteren bir öğrenci, sınıf içinde diğer başarısı düşük öğrencilerle benzer davranışlar gösterebilir, özel yeteneklilerden beklenen

davranışlardan çok, başarısız öğrencilerde görülen davranışları sergileyebilir. Bu durumu netleştirebilecek en önemli unsur potansiyel ve performans değerlendirmeleridir. Özel yetenekli olup beklenmedik başarısızlık sergileyen öğrencilerin, potansiyelleri yüksek performansları düşüktür. Başarısız öğrencilerde ise genellikle düşük potansiyel düşük başarıya sebebiyet vermektedir. Özel yeteneklilerdeki potansiyel yüksekliği ve performans düşüklüğü beklenmedik bir durumdur. Bunun yanında Sak'ın da 2010'da vurguladığı gibi beklenmedik başarısızlık durumu gösteren özel yetenekli bir öğrenci bazı sınıflarda yaşlılarıyla kıyaslandığında başarılı da görülebilir. Özel yetenekli bir öğrencinin yaşlılarına göre başarılı olması onun beklenmedik başarısızlık durumu içinde olmadığını garantisini değildir. Özel yetenekli bir öğrenci potansiyelin çok altında sergilediği performans ile yaşlılarından daha başarılı olabilir. Bu zorluklarla birlikte genel kabule göre; yüksek potansiyel durumunda görülen uzun süreli düşük başarı, beklenmedik başarısızlık olarak değerlendirilse de net bir tanım olmadan, "özel yetenekli başarısızlık" kavramı belirsiz kalmaktadır (Hoover-Schultz, 2005).

Whitmore 1980 yılında Amerika Birleşik Devletlerindeki üstünlerin en az % 20'sinin, Ford ise 1995 yılında Amerikalı siyah üstünlerin % 45'inin beklenmedik başarısızlık gösterdiğini ileri sürmüştür. Ayrıca beklenmedik başarısızlığın erkek öğrencilerde kızlara nazaran daha yoğun tanındığı ve kızlarda da görülme oranında dikkat çekici bir artış olduğu görülmektedir (Hoover-Schultz, 2005). Her ne kadar cinsiyetlere göre farklılaştığı görülse de kızlarda daha az görülmesinin ne kadar gerçeği yansıttığı bir tartışma konusudur. Toplumsal rol beklentileri sebebiyle kızların kendilerini gizleme eğilimleri (sıradışı başarılı görünmeme eğilimi) onların özel yetenekli ve/veya beklenmedik başarısızlık sergilediklerini fark edilememesine sebep olabilir.

Beklenmedik başarısızlık bireye ve onun çevresine (okula, aileye) ait bazı özelliklerin işin içinde olduğu geniş kapsamlı bir problemdir (Colangelo, Davis 2002; Heacox, 1991). Özel yetenekli çocuklardaki beklenmedik başarısızlığın nedenleri tartışılırken bu nedenler incelenmelidir.

Beklenmedik Başarısızlıkta Bireye Bağlı Nedenler

Özel yeteneklilerin duygusal gelişimleri üzerinde yapılan bir araştırmada büyük bir çoğunluğu dışsal ödüllü başarıya ve tanınmaya kapalı, bunun yerine içe bakış ve duygusal farkındalıklarının yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Ward,1985). İçe dönük duygusal gelişim; aşırı kendinde odaklaşma ve benmerkezci olmaktan uzaktır. Bunun yerine kişinin kendi benliğini, duygularını ve düşüncelerini farkında olmayı, başkalarına karşı duyarlı olmayı, sorgulayıcı içsel diyalogları ve öz düzeltici yargılamaları içerir. Bunun yanında

duygusal gelişimlerinin önemli bir özelliği duygusal yoğunluk ve duyarlılıktır. Bu özellik bazen gizli bazen ise açıkça sergilenir. Özel yeteneklilerin yaşadıkları olaylarda yoğun duyarlılık ve tepkisellik görülebilir. Kendilerine yönelik veya çevreden onlara yönelen eleştirel yargılayıcı yaşantılara yönelik duyarlılıkları da abartılı olabilmektedir. Özellikle bu yaşantıları tolere edebilmeye yönelik becerileri sınırlıdır. Doalysıyla duygusal anlamda içe dönme ve geri çekilme davranışları çoğunlukla gözlenebilir (Davids & Rimm, 2004). Beklenmedik başarısızlığın altında yatan birey odaklı sebeplerden biri bu içe dönme, geri çekilme ve/veya depresyon eğilimi olabilir.

Silverman'a (1993) göre, üstün zekâlı çocuklarda görülen mükemmeliyetçilik, eş zamanlı olmayan gelişimlerinin bir sonucudur. Zihin bedenden daha hızlı geliştiği için sonuca varma özellikleri ve değerleri yaşlıları ile eş değil, zihinsel açıdan benzerleri ile aynıdır. Eş zamanlı olmayan gelişimini farkında olan üstün zekâlı çocuk kendine ulaşılması zor ölçütler belirler, ancak henüz bedeni yeteri kadar gelişmiş olmadığı için beynin ihtiyaçlarını karşılayamaz ve böylece cesareti kırılır. Roedell (1984) gelişimsel tutarsızlıkların (asenkronize gelişim) özel yeteneklilerde yetersizlik algısına yol açtığını belirtir. Özel yeteneklilerin analitik şüphecilikleri bazen kendi benlik algılamalarına da yönelebilir. Dengesiz gelişim uygun olmayan beklentilere, düşük benlik saygısına yol açabilir ve bu durumlar da akademik yüklerden çekinme risklerin alınmama eğilimi ile başarısızlığa yol açabilir.

Beklenmedik başarısızlıkta düşük benlik saygısı, anksiyete, dürtüsellik, depresyon, başarı veya başarısızlık korkusu, uyumsuz davranış paternleri, ve zayıf öz denetim becerileri gibi birçok psikososyal faktör etkili olabilmektedir (Reis, Mc Coach, 2000). Ayrıca özel yetenekli birey yaşadığı dikkat eksikliği ve öğrenme güçlüğü probleminden dolayı, zaman baskısı hissettiğinden beklenmedik başarısızlık gösterebilmektedir (Pfeiffer, 2008).

Çevrelerinin beklentisi de başarıda önemli bir rol oynayabilmektedir. Ebeveynlerin çok yüksek veya çok düşük beklentileri çocukların benlik algılarını ve motivasyonlarını olumsuz etkileyebilir. Özel yetenekli çocuklar çok yüksek beklentilerle karşılaştıklarında; *ya deneyip başarısız olursam? En iyisi hiç başlamayayım*; düşük beklenti ile karşılaştıklarında; *bu kadarını yapsam yeter?* Algısını geliştirebilirler. Yıldırmadan, çabalarını teşvik eden zorluklarla karşılaşmaları başarı ve motivasyonlarını destekleyebilmektedir. Düşük benlik saygısı olan üstün zekâlı çocuklar ailelerinin ve öğretmenlerinin kendilerinden beklendiği kadar zeki olmadıklarını düşünebilirler. Düşük benlik saygılarını; cesaret gösterileri, isyan ve koruyucu savunma mekanizmalarıyla ya da ilgilenmiyormuş gibi görünerek maskeleyebilirler. Beklenmedik başarısızlık gösteren üstün zekâlı çocuklar bir görevi

bitirmede başarısız olduklarında yeteneklerinin yetersiz olduğunu veya şansının olmadığını bahanelerine gizlenmeyi tercih edebilmektedirler

Beklenmedik Başarısızlıkta Aileyle İlişkin Nedenler

Aile çocuğunun yetenek ve başarı gelişimde öncelikli ve kritik bir pozisyonda bulunmaktadır. Ailedeki çatışma, tutarsızlık, ailenin organizasyonundaki bozukluk, aşırı hoşgörölü ve/veya otoriter aile tutumu ve okulun değerini düşük görmek beklenmedik başarısızlıkta ailenin neden olduğu faktörlerdir (Reis,Mc Coach, 2000).

Çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirmesinde ve içinde bulunduğu sosyal çevreye uyumunda, anne-baba-çocuk ilişkisinin önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Büyüme aşamalarında başarılı olan çocuklar, iyi aile ilişkileri içinde yetişmiş bireylerdir. Aile içinde gerçekleşen başarılı ilişkiler, çocukların daha mutlu, arkadaşça, bunalımdan uzak ve yapıcı olmalarına yardımcı olur. Anne-babanın sevgi ve ilgisinden yoksun olarak büyüyen çocuklar, büyük bir sevgi açlığı gösterirler. Bu açlıkta bir takım davranış ve uyum bozukluklarına neden olabilir (Bilal 1984, Yavuzer 1997).

Diaz (1989) tarafından yapılan bir araştırmada; akademik başarısı düşük ve sınıfta kalma riski taşıyan öğrencileri diğer öğrencilerden ayıran en önemli etkenin, anne-baba desteği ve ilgisinden yoksunluk olduğu saptanmıştır. Aynı araştırmada, anne-baba katılım, tutarsızlık ve geçimsizliğinin de düşük okul başarısında önemli bir risk faktörü olduğu görülmüştür. Eastman (1988), Eğitim açısından destekleyici yaklaşım içerisinde olan ailelerin çocuklarında, okul başarısının daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Jencks ve arkadaşları tarafından yapılan kapsamlı bir araştırmaya göre aile özellikleri, öğrencinin okul başarısındaki en önemli çevre faktörünü oluşturmaktadır. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre, okul başarısının yarıdan çoğunun, ailenin katkısıyla gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Campbell de (1996) üstün zekâlı çocuklarda başarının ön koşulu olarak güven duygusu, disiplin, çalışma alışkanlıkları, kendini algılama ve destekleyici aile tutumlarını göstermiştir. Chan (2005) 432 üstün zekâlı öğrencinin aile ortamları ve yetenek alanlarına ilişkin benlik algılarını araştırdığı çalışmasında aile ortamı değişkenini ailelerinin başarı beklentisi, bağımsızlık yönündeki destekleri ve aile bağları alt boyutları ile incelerken yetenek alanı değişkenini ise akademik beceriler, yaratıcılık ve liderlik alt boyutları ile incelemiştir. Akademik beceriler, yaratıcılık ve liderlik alanlarında kendilerini yetenekli gören özel yetenekli öğrenciler ailelerini; aile ilişkilerine bağlı ve çocuklarından yüksek beklentili olarak algılamaktadırlar.

Yüksek başarılı ve üstün zekâlı çocukların aileleri, çocuk merkezli olma eğilimindedir, eğitim ve başarı için yüksek standartlara sahiptir, geleneksel değerlere bağlıdır, entelektüel ve kültürel faaliyetlere değer verir ve yakın ailesel ilişkileri desteklerler (Friedman, 1994). Bu ailelerdeki ebeveynler kendilerini ebeveynlik rollerinde başarılı algılarlar ve çocukları tarafından olumlu algılanırlar.

Bazı aileler çocuklarının özel yetenek ve zekâlarının boşa gittiği iyi değerlendirilemediği noktasında aşırı bir anksiyete içine girebilmektedirler. Ailenin yaşadığı bu kararsız ve umutsuz durum üstün zekâlı çocuklarında da çatışma ve karışıklığa neden olabilir. Yaşanan karışıklık içinde eğer çocuğun kararı da sorulmuyorsa çocuğun yaşadığı konu ile ilgili sorumluk alması ve motivasyonun yüksek olması sekteye uğrayabilir (Pfeiffer, 2008). Üstün zekâlı çocuğun gösterdiği başarının doğal bir sonuç olduğunun aile tarafından düşünülmesi başarılarının ödüllendirilmemesi ve başarısızlık durumlarının üzerinde çok durulması da beklenmedik başarısızlığa neden olabilmektedir. Dikkat çekmek isteyen özel yetenekli bir öğrenci beklenmedik başarısızlıkla istediği dikkati üstüne çekebilir.

Çağlar (2004) çalışmasında başarılı üstün zekâlı çocukların aileleri ile başarısız üstün zekâlı çocukların aileleri karşılaştığında genellikle başarısız olan üstün zekâlı çocukların ailelerinin yapısal özelliklerinin belirgin derecede başarılı üstün zekâlı çocukların ailelerine göre farklılık gösterdiğini vurgulamıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre başarısız ve ciddi derecede başarısız olan üstün zekâlı çocukların ailelerinin özellikleri aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

- Fazla korumacı, reddedici ya da yüksek beklentili ailelerin çocuklarında aşırı kaygı oluşabilmektedir.
- Ana babalar arasında sık sık çocuk eğitimi konusunda belirgin fikir ayrılıkları görülebilmektedir.
- Genellikle ana baba çocuğa karşı kararsız, birbirinin zıddı olan tavırlar almaktadır
- Ana baba boşanmıştır veya ayrı yaşamaktadır.
- Ana baba kendi problemlerinin sebebi olarak çocuğuna yansıtılmaktadır.
- Genellikle ailenin yaşamı ya baba ya ana hâkimiyetine dayalı olarak kontrol edilmektedir
- Ana babanın çok az demokratik tutum sergilemektedir. Bunun yanında babalar çocuklarına karşı sert ve olumsuz tavırlar almaktadır.
- Evde çocukları öğrenmeye ve okumaya teşvike edecek ve onların yararlanacağı kitap çok azdır.

Ebeveynler kimi durumlarda çocuklarındaki başarısızlığı fark eder ve bunun sebeplerini aramaya çalışır. Camcı-Erdoğan ve Leana-Taşcılar (2014)'ın da belirttiği gibi ebeveynler çocuklarının etiketlenmesinden korkabilir, çekinebilirler ve hatta diğer ebeveynler tarafından yargılanabileceklerini düşünebilirler. Bu aşamada sorunun sosyal duygusal temelleri göz ardı edilerek fiziksel veya öğretmenden/ okuldan kaynaklı bir sorun aranmaya çalışabilir. Aile içinde bu yaşananlar sorunu tanılamayı geciktirdiği gibi var olan iletişimi de bozabilmektedir. Ebeveynler çocuğu değiştirmektense, kendilerini değiştirmelidirler, çocukla olan etkileşim ve iletişimlerini değiştirmelidirler. Böylece çocuk; bu değişim sayesinde kendine dönük çarpık düşüncelerden sıyrılır, etrafındakilerin etkilerinden sıyrılır ve en sonunda yanlış bakış açılarından kaynaklanan yanlış benimsenmiş davranışları değişir (Rathvon, 1996).

Özel yetenekli bireylerin, her yaşta karşılaştığı sorunlar için uygun çözüm yolu seçebilecek, çok yönlü üstün yeteneğe sahip olduklarını düşünmek hatalıdır. Onların da başarılı olması, mutlu bir yaşam içinde bulunmaları, yeteneklerini geliştirmek için daha zengin olanaklara sahip, teşvik edici, ödüllendirildikleri bir çevre içinde bulunmalarına bağlıdır. Gelişim için gerekli bu şartların hazırlanmadığı ailelerde bulunan üstün zekâlı çocuklar aile çevresine karşı büyük bir ihtimalle birkaç tür olumsuz tepki örüntüsü geliştirirler. Özel yetenekli çocukların bazıları akademik, okul başarısını düşürme yolunu seçecektir. Bazıları kendini geri çekecek ve başarılı olmak için çaba harcamayacaktır. Diğer bir kısmı ise yarıştan ve mücadeleden vazgeçip kendi kendine başarısızlığa teslim olacaktır. Bu çocukların çoğu duruma isyan, muhalefet şeklinde cevap vereceklerdir. Başarısız üstün çocuklar genellikle bütün otoriteyi tehlikeli ve yıkıcı bulunurlar. Birçok öğrenci liderleri bu gruptan çıkar ve karşılarına çıkan büyük gruplar karşısında isyanlarını dışarı vururlar (Çağlar, 2004).

Ailedeki uyumun, destekleyici yaklaşımın ve ailenin okul etkinliğine katılımının çocuğun okul başarısı üzerinde olumlu etkileri vardır. Ailelerin çocukları hakkında aldıkları kararlara çocuklarını da dahil etmeleri ve çocuklarının gösterdiği başarılarla dikkatlerini yönlendirmeleri gerekmektedir. Üstün başarılı çocukların ailelerinin; çocuklarıyla beraber zaman geçirdikleri, oyun oynayabildikleri, çocuk merkezli ilişkilerde bulunabildikleri, dillerini zenginleştirici bir çevre sağlayabildikleri, onlara okuma konusunda örnek oldukları ve çocuklarını üst-biliş düşünceleri ve bağımsız problem çözme becerileriyle tanıştırdıkları görülmektedir (Moon, 2004).

Özel yetenekli çocuk ailelerinin danışmana başvurmasındaki temel sebep, çocukların düşük başarısı olmaktadır. Düşük başarılı çocukların çoğunluğu erkek çocuk olmaktadır. Kız çocuklarda da düşük başarı gözlenmekle beraber yetersiz oldukları alanlar erkek çocuklardan

farklıdır; genellikle gecikme ve sosyalleşme ile ilişkilidir (Reis,1987). Yaşanan zorluğun kısa süreli mi uzun süreli mi; okul temelli mi, ev temelli mi olduğu araştırılmalıdır. Eğer aile çocuğun kolay bir bebek ve 5 yaşına kadar mükemmel geliştiğini, okula başladığında çocukta düşüş olduğunu belirtiyorsa sorunun akademik becerilerden kaynaklandığı düşünülebilir. Öte yandan, eğer çocuklarının doğumdan itibaren zor bir çocuk olduğu, kardeşleriyle sürekli kavga ettiği ve evdeki yaşam alanının savaş alanını anımsattığını belirtiliyorsa bu durumda aile danışmanlığının zorunlu olduğu anlaşılabilir. Düşük başarı seviyesi bir yıldan kısa bir sürede fark edilen ve müdahale edilen bir öğrenci, uzun yıllar kronik olarak düşük başarı seyri göstermiş bir öğrenciye göre geri dönüşü çok daha kolay ve çabuk olacaktır (Moon, 2004).

Tanılayıcı değerlendirme düşük başarılı çocuklarla çalışma alanında vazgeçilmez bir aşamadır. Çoğu zaman çocuk, “tembel” olarak adlandırılır ve aile, sorunun psikolojik olduğu söylenerek suçlanır. Özel yetenekli Çocuk Gelişim Merkezi'nin hizmet götürdüğü toplulukta, gizli öğrenme güçlüğünün düşük başarılı olmada birincil neden olduğu kanıtlanmıştır (Silverman, 1989). Düşük başarılı özel yetenekli çocukların test profillerinde dikkate değer bir tutarlılık vardır; kelime dağarcığı, akıl ve mantık yürütme, uzaysal bağlantı ve matematiksel analiz, ardıl konularda (örneğin sayıları tekrarlama, cümle tekrarlama, düşük puanlarla birlikte, ölçüm kodlama, heceleme) yüksek puanlara erişme eğiliminde olmaktadır. Aradaki uyumsuzluk çok fazla değilse, problem belki de sadece öğrencinin öğrenme şekli ile öğretmenin öğretme şekli arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmakta olabilir. Bu durum öğretmenin öğrenciye ulaşmak için farklı yollar denemesini sağlamakla (Silverman, 1998) ve kendi öğrenme şeklini anlaması için öğrenciye yardımcı olmakla düzeltilebilir. Çocuk veya aile danışmanlık için yerleştirilmeden önce ayrıca eğitimsel seçenekler de değerlendirilmelidir. Eğer problem çocuk okula başladıktan sonra ortaya çıkmışsa, bir başka öğretmene yönlendirme veya okul değiştirme çözüm olabilir. Problemin her zaman çocuktan kaynaklandığını söylemekten kaçınılmalıdır (Roepel,1992). Uygun olmayan bir eğitim özel yetenekli çocukların motivasyonunu azaltabilir (Gross,1992; Whitmore,1989).

Üstün zekâlı çocuklarda okul ortamında beklenmedik başarısızlık göstererek tüm dikkatleri üzerlerine çekebilmektedirler. Bu durum okul içinde fark edilmez ise pekişerek beklenmedik başarısızlığı sürdürebilmektedir. Üstün zekâlı çocuklarda beklenmedik başarısızlığın sebebinin dikkat çekme arzusu oluğu anlaşıldığında okul ve aile iş birliği içinde olumlu ve başarılı davranışlara odaklanmalı ve başarısız davranışların üzerine ısrarcı bir şekilde gitmemelidir.

Sonuç

Üst düzey yetenekleri erken keşfetmek ve beslemek özel yetenekli çocuğun çevresi için öncelikli görevlerindendir. Ailenin, çocukların ihtiyaçlarını fark edebilmeleri için öncelikle özel yetenekli çocukların karakteristik özelliklerinin tam olarak bilinmesi gerekmektedir. Destekleme sürecinin tam ve eksiksiz ilerleyebilmesi için farkındalıkların geliştirilmesi önceliklidir. Özel yetenekli çocukların gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda ihtiyaçları olan uyarılar sağlanmadığı, uygun tepkiler verilmediği takdirde duygusal anlamda olumsuz yönde etkilendikleri, beklenmedik başarısızlık ve depresyon durumlarının ortaya çıkabildiği dikkate alınmalıdır.

Aile içindeki her bireyin ve çocuğun sevildiğini ve kabul edildiğini, değerli olduğunu ve ona ihtiyaç duyulduğunu hissetmeye ihtiyacı vardır. Her çocuğa özel zaman harcamak ve pozitif rol modelleri olmak he türlü olumsuz durumun negatif etkisini azaltacak güce sahiptir. Özel yetenekli bir bireyin potansiyelini tam olarak kullanabilmesi, karşılaşacağı gelişimsel psikolojik sorunlarla baş edebilmesi için yetişkinin desteğine ihtiyaçları vardır. Ailelerin bakım verme becerilerinin geliştirilmesi destekleyici aile ilişkilerinin sürekliliğini sağlamada önemlidir. Bakım verme becerileri, ailelerin iletişim becerilerini geliştirerek ve çocuk gelişiminin özellikleri hakkında bilgilendirerek yapılabilir.

Öğretmelerden alınan görüşlere göre öğrencilerin sağlıklı sosyal ve duygusal gelişimlerinde öğretmenden çok aile etkili olmaktadır. Chessor ve Whitton (2008) bu görüşü destekler şekilde, sosyal duygusal problemlerin çözümünde ebeveynliğin öğretmenlikten daha önemli olduğunu, uygun bir özel eğitim ve destekleyici ev ortamı ile olası sosyal duygusal sorunların azaltılabileceğini belirtmiştir.

Özel yetenekli bireylerde görülen beklenmedik başarısızlığın, tanımlanması ve ölçülmesine ilişkin araştırmalar sınırlıdır. Bu konuda daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak özetlenecek olursa, yüksek potansiyelli bireylerde görülebilen beklenmedik başarısızlık durumları çoğunlukla çevresel etmenlerin ön planda olduğu sosyal duygusal temellidir. Üstesinden gelinebilmesi için bu konuya yönelik farkındalıkların geliştirilip destek mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Başarı, hayattaki yeterli bir kriter değildir.

Başarısızlık, yüksek potansiyele rağmen görülebilen bir durumdur.

Yaşlıtlarına göre başarılı olarak değerlendirilen bir çocuk aslında potansiyelin altında kalan bir başarıyı sergiliyor olabilir.

Bireyin yeterlilikleri ve yetkinliklerinden hareket eden tespit ve müdahaleler ile istendik hedeflere ulaşmanın önü açılabilir.

Kaynakça

- Akarsu, F., (2001): Üstün Yetenekli Çocuklar, Aileleri ve Sorunları, Ankara: Eduser Yayınları.
- Bıçakçı, M., & Baloğlu, M. (2020). Üstün zekâlılarda beklenmedik düşük başarı (BDB): Özellikler, etken faktörler ve müdahale. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Erken Görünüm. doi: 10.21565/ozelegitimdergisi.607979
- Columbus Group (2005). Definitions of Ability. Secondary Professional Development Programme Course Materials . New York: Oxford Universtiy
- Camcı-Erdoğan, S., ve Leana-Taşcılar, M. Z. (2014). Üstün zekalı çocuklarda beklenmedik başarısızlık (underachievement) ve motivasyon sorunları. In N. Baykoç (Ed.), Akıl, zeka, deha, yetenek, dahiler-savantlar gelişimleri ve eğitimleri (pp. 215-240). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Çağlar, D., (2004) “Üstün Zekâlı Çocukların Özellikleri”, Yer aldığı eser R.Sirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili (Ed.) Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı, (ss.111 – 125). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları: 63, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yayın Dizisi:1.
- Davaslıgil, Ü., (2004) “Üstün Çocuklar”, Yer aldığı eser R. Sirin, A.Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili (Ed.), Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı, (ss. 211- 218). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları: 63, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yayın Dizisi:1.
- Delilse, J. & Galbraith, J. (2002). When Gifted Kids Dont Have All the Answers. Minneapolis: Free Spirit Publisher.
- Ford D.,Y. ve Thomas A. (1997) Underachievement Among Gifted Minority Students: Problems and Promises ERIC:E544
- Glover, M. W. (2008). The effects of a parent education program upon the parenting attitudes of mothers and upon the locus-of-control and self-concept of their gifted third-graders. Gifted Child Society.
- Hoover-Schultz, B. (2005). Gifted underachievement: Oxymoron or educational enigma?. *Gifted Child Today*, 28(2), 46-49.
- Horowitz, F. D. (1987). Adevelopmental view of giftedness. *Gifted Child Quarterly*, 31(4), 165-168.
- Judson, J.,A. (1994). Self Perceptions of Gifted Children and Their Parents. Universty microfilms International Company: USA

- Matthews, D., J. & Foster, J.F., (2004). Being Smart About Gifted Children. Scottsdale: Great Potential Press.
- Moon, S. M., (2004) Social Emotional Issues underachievement and Counseling of Gifted and Talent Students. California: Corwin Press
- Niehart, M. (2001) The Emotional Edge Depression and Gifted Children. SENG(1)2.
- Olszewski, P. & Kubilius (2008). Role of Family in Talent Development. S. I. Preiffer (Ed), Handbook of Giftedness in Children (53-71). Florida: Springer.
- Page, B.A. (1983). Parents guide to understanding the behavior of gifted children. Roeper Review: 39-42.
- Rimm, S.,(2008). Underachievement Syndrome: A Psychological Defensive Pattern. S. I. Preiffer (Ed), Handbook of Giftedness in Children (53-71). Florida: Springer.
- Sally M. R & McCoach, D. B. (2002) Underachievement in Gifted and Talented Students With Special Needs. Journal of the Exceptionality,(1:2) 13-25
- Seeley, K. (2003). High Risk Gifted Learners. Colangelo, N. & Davis G.A (Ed), Handbook of Gifted Education (444-455). Boston: Pearson Education.
- Siegelbaum, L.& Rotner S. (1983). Ideas and Activities for Parents of Preschool Gifted Children. Gifted Child Today January/February.
- Silverman L. K.(1992). How Parents Can Support Gifted Children ERIC :E515.
- Silverman, L., K., (1997). The construct of asynchronous development.. Peabody Journal of Education,(72:3), 36-58.
- Sternberg, R. J. (2004). Introduction to Definitions and Conceptions of Giftedness. Journal of Gifted Child Quarterly, 18
- Webb, J.T., & DeVries, A.R. (1993). Training manual for facilitators of SENG model guided discussion groups for parents of talented children. Dayton: Ohio Psychology Press.
- Yılmaz, S., & Tortop, H. S. (2018) Üstün yetenekli öğrencilerde beklenmedik akademik başarısızlık olgusunun farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Milli eğitim dergisi*, 47(özel sayı 1), 9-30.

özel yetenekli aileleri ve öğretmenleri

Özel Yetenekli Çocukların Gelişiminde Beklenmedik Başarısızlık ve Aile

62

Nüket Afat*

Özel yetenekli çocukların yapabilirliklerinin yüksek olması, sürekli ve yüksek oranda başarılı olmaları gerektiği algısını desteklemektedir. Bu sebeple çevresinin, özel yetenekli çocuğun başarısız olabileceğini fark etmeleri oldukça güçleşebilmektedir. "Özel yetenekli ise başarı kolay ve mümkündür, başarısızlık varsa bu durum büyük oranda ve öncelikle potansiyel ile ilgili bir durumdur." Bu mantık, özel yetenekli öğrencilerin keşfedilmeleri ve ihtiyaç duydukları desteği alabil-

meleri önünde bir engel oluşturabilmektedir. Özel yeteneklilerin fark edilmesi ve ihtiyaçlarına uygun destekleyici ortamların oluşturulması gerekmektedir. Bu gereklilik insani, eğitimsel ve toplumsal haklara dayanmaktadır. Özel yetenekli bireylerin keşfedilmelerini ve desteklenmelerini güçleştiren bir durum olarak, beklenmedik başarısızlık durumunun aile odağında incelenmesi bu çalışmanın amacıdır.

Giriş

Tarihte özel yetenekli bireylere yönelik en eski yazılı çalışmaları Eflatun'un Devlet isimli eserinde görmek mümkündür. Eser, toplumdaki bireyleri değerli madenlere benzeterek sınıflamış ve tanımlamıştır. Dönemin lider olabilecek yetenekteki bireyleri altın nitelikli bireyler olarak belirtilmiştir. Sonraki yıllarda 19. yy.'da Sir Francis Galton ve zekâ ölçümü hakkındaki çalışmaları alana yönelik önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Zekânın ölçülebilir olması ile ilgili yapılan çalışmalar, zekânın geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmaların da önünü açmıştır. 20. yy.'a gelindiğinde Binet ve Simon zekâ ile ilgili üç temel özellik ileri sürerek zekâyı; verilen bir yönergeyi anlama ve zihinde tutabilme, bir

(*) Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölüm Başkanı.

duruma başarı ile uyum sağlayabilme ya da beklenen davranışı sergileme, bireyin kendini değerlendirerek, yaptığı davranışın doğruluğunu denetleyebilme yeteneği olarak tanımlanmışlardır. Zekâ, üstün zekâ, özel yetenek kavramları ile ilgili yapılan çalışmaların başlangıcı ve büyük bir kısmı zekânın bilişsel unsurlarına odaklanmaktadır. Özel yetenekli bireylerin gelişim özelliklerini bütüncül bir bakış açısıyla ele alan çalışmalara oldukça az rastlanmaktadır (Afat, 2013).

1960'ların ortasından beri ise yapılan beyin araştırmaları çok zeki bireylerin biyolojik olarak farklı olduklarını ve bu farklılığın tamamen doğuştan gelmeyip, daha çok genetik örüntü ve çevre olanaklarının karşılıklı etkileşimi sonucunda beyinde oluşan hücresel değişimlerden kaynaklandığını göstermiştir. Ayrıca araştırma verileri, yüksek zekâ düzeyinin, beynin başlıca işlevlerinin gelişiminin bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgulara dayanan Clark'a göre, yüksek zekâ düzeyi, bilişsel, duyuşsal, fiziksel ve sezgisel olarak adlandırılan beynin dört işlevinin ileri düzeyde ve hızlandırılmış gelişmesinin bir sonucudur. Ona göre zekâ kavramı ve üstünlük artık sadece beynin bilişsel işleviyle kısıtlanılamaz; tüm beynin işlevlerini ve onların etkin ve bütünleştirilmiş kullanımını içermelidir (Özel yetenekli Çocuklar Durum Tespiti Ön Raporu, 2004). 1994'de Heller, Perleth ve Hany'nin tanımlamasına göre de üstünlük birçok etkenin desteğiyle kendini yüksek başarı olarak gösterebilecek bir potansiyeldir. Etki eden faktörler ise kişilik, başarı motivasyonu, problemlerle başa çıkma becerileri, aile ortamı ve iletişim becerileridir (Herrmann, 2011). Seneler içinde yapılan çalışmalar sonucunda genel geçer tek bir tanıma ve kurama ulaşılamış olsa da, üstün zekâ ve özel yetenek kavramlarının sadece bilişsel gelişimin kapsamında olmadığı, gelişimin tüm yüzlerinin bireyin davranışlarında etken olduğu genel kabulüne ulaşılmıştır.

Tanımının ve sınırlarının netleşmediği özel yetenekli çocuklar, yeterli tanılanama-

ma, yanlış tutumlarla yetiştirilme veya uygun olmayan müfredat programlarını takip etme riski altındadırlar. Bir diğer risk faktörü de kendilerini akranlarından farklılaştıran bu özelliklerinin farkında olmaları ve yaşitlarının kendilerini kabul etmeleri için yeteneklerini saklama çabalarıdır. Özel yetenekli çocukların gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda ihtiyaçları olan uyarılar sağlanmadığı, uygun tepkiler verilmediği takdirde duygusal anlamda olumsuz yönde etkilendikleri, beklenmedik başarısızlık ve depresyon durumlarının ortaya çıkabileceği gözlenmektedir. Genç üstünlerle aileleri arasındaki etkileşim üzerindeki araştırmalar, performans ve bilgi birikimi yerine öğrenme odaklı, problem çözme ve üst biliş becerilerini önemseyen ebeveynlerin çocukları üzerindeki önemli etkisini göstermektedir (Watters & Diezmann 2003).

Sıradışı özellikleri ile genele sağlanan eğitim fırsatlarından yeteri kadar yararlanamayan üstün zekâli ve özel yetenekli çocukların hayatında ailenin etkisi oldukça önemlidir. Aile sağladığı genetik miras yanında çevresel koşulların da önemli bir belirleyicisi ve şekillendiricisidir. Anne ve baba severek ve özenli bir bakım göstererek çocuğa güven ortamı yaratır. Aile çocuğun sağlıklı büyümesini güven altına alabilirse, çocuğun yeteneklerini geliştirmesine yardım etmiş olur. Güven duygusu içinde olan çocuklar, çevreleri ile daha iyi ve daha sağlıklı ilişkiler kurabilirler (Barut 1992, Başar 1992, Dönmezer 2001). Çocuğun gelişim dönemlerine ve bu dönemlerin başarılı bir şekilde atılması için yapılması gerekenlere dikkatini veren ebeveynler çocuklarının kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olurlar. Birçok aile çocukları beş yaşına gelene kadar onların yeteneklerinin ilk belirtilerini fark etmektedir. Kaufmann ve Sexton'un çalışmalarında da (1983) 98 ailenin %83'ü okul öncesinde çocuklarının yeteneklerini fark ettiklerini belirtmişlerdir. Buna karşın bazı aileler de çevrelerinde karşılaştırma yapılacak benzer özellikte çocukların ol-

larda da görülme oranında dikkat çekici bir artış olduğu görülmektedir (Hoover-Schultz, 2005). Her ne kadar cinsiyetlere göre farklılaştığı görülse de kızlarda daha az görülmesinin ne kadar gerçeği yansıttığı bir tartışma konusudur. Toplumsal rol beklentileri sebebiyle kızların kendilerini gizleme eğilimleri (sıradışı başarılı görünmeme eğilimi) onların özel yetenekli ve/veya beklenmedik başarısızlık sergilediklerini fark edilememesine sebep olabilir.

Beklenmedik başarısızlık bireye ve onun çevresine (okula, aileye) ait bazı özelliklerin işin içinde olduğu geniş kapsamlı bir problemdir (Colangelo, Davis 2002; Heacox, 1991). Özel yetenekli çocuklardaki beklenmedik başarısızlığın nedenleri tartışılırken bu nedenler incelenmelidir.

Beklenmedik Başarısızlıkta Bireye Bağlı Nedenler

Özel yeteneklilerin duygusal gelişimleri üzerinde yapılan bir araştırmada büyük bir çoğunluğu dışsal ödüllü başarıya ve tanınmaya kapalı, bunun yerine içe bakış ve duygusal farkındalıklarının yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Ward, 1985). İçe dönük duygusal gelişim; aşırı kendinde odaklaşma ve benmerkezci olmaktan uzaktır. Bunun yerine kişinin kendi benliğini, duygularını ve düşüncelerini farkında olmayı, başkalarına karşı duyarlı olmayı, sorgulayıcı içsel diyalogları ve öz düzeltici yargılamaları içerir. Bunun yanında duygusal gelişimlerinin önemli bir özelliği duygusal yoğunluk ve duyarlılıktır. Bu özellik bazen gizli bazen ise açıkça sergilenir. Özel yeteneklilerin yaşadıkları olaylarda yoğun duyarlılık ve tepkisellik görülebilir. Kendilerine yönelik veya çevreden onlara yönelen eleştirel yargılayıcı yaşantılara yönelik duyarlılıkları da abartılı olabilmektedir. Özellikle bu yaşantıları tolere edebilmeye yönelik becerileri sınırlıdır. Dolayısıyla duygusal anlamda içe dönme ve geri çekilme davranışları çoğunlukla gözlenebilir (Davids & Rimm, 2004). Bek-

lenmedik başarısızlığın altında yatan birey odaklı sebeplerden biri bu içe dönme, geri çekilme ve/veya depresyon eğilimi olabilir.

Silverman'a (1993) göre, üstün zekâlı çocuklarda görülen mükemmeliyetçilik, eş zamanlı olmayan gelişimlerinin bir sonucudur. Zihin bedenden daha hızlı geliştiği için sonuca varma özellikleri ve değerleri yaşatları ile eş değil, zihinsel açıdan benzerleri ile aynıdır. Eş zamanlı olmayan gelişimini farkında olan üstün zekâlı çocuk kendine ulaşılması zor ölçütler belirler, ancak henüz bedeni yeteri kadar gelişmiş olmadığı için beynin ihtiyaçlarını karşılayamaz ve böylece cesareti kırılır. Roedell (1984) gelişimsel tutarsızlıkların (asenkrone gelişim) özel yeteneklilerde yetersizlik algısına yol açtığını belirtir. Özel yeteneklilerin analitik şüphecilikleri bazen kendi benlik algılamalarına da yönelebilir. Dengesiz gelişim uygun olmayan beklentilere, düşük benlik saygısına yol açabilir ve bu durumlar da akademik yüklerden çekinme risklerin alınmama eğilimi ile başarısızlığa yol açabilir.

Beklenmedik başarısızlıkta düşük benlik saygısı, anksiyete, dürtüsellik, depresyon, başarı veya başarısızlık korkusu, uyumsuz davranış paternleri, ve zayıf öz denetim becerileri gibi birçok psikososyal faktör etkili olabilmektedir (Reis, Mc Coach, 2000). Ayrıca özel yetenekli birey yaşadığı dikkat eksikliği ve öğrenme güçlüğü probleminden dolayı, zaman baskısı hissettiğinden beklenmedik başarısızlık gösterebilmektedir (Pfeiffer, 2008).

Çevrelerinin beklentisi de başarıda önemli bir rol oynayabilmektedir. Ebeveynlerin çok yüksek veya çok düşük beklentileri çocukların benlik algılarını ve motivasyonlarını olumsuz etkileyebilir. Özel yetenekli çocuklar çok yüksek beklentilerle karşılaştıklarında; *ya deneyip başarısız olursam? En iyisi hiç başlamayayım;* düşük beklenti ile karşılaştıklarında; *bu kadarını yapsam yeter?* Algısını geliştirebilirler. Yıldırmadan, çabalarını

nan karışıklık içinde eğer çocuğun kararı da sorulmuyorsa çocuğun yaşadığı konu ile ilgili sorumluluk alması ve motivasyonun yüksek olması sekteye uğrayabilir (Pfeiffer, 2008). Üstün zekâlı çocuğun gösterdiği başarının doğal bir sonuç olduğunun aile tarafından düşünülmesi başarılarının ödüllendirilmemesi ve başarısızlık durumlarının üzerinde çok durulması da beklenmedik başarısızlığa neden olabilmektedir. Dikkat çekmek isteyen özel yetenekli bir öğrenci beklenmedik başarısızlıkla istediği dikkati üstüne çekebilir.

Çağlar (2004) çalışmasında başarılı üstün zekâlı çocukların aileleri ile başarısız üstün zekâlı çocukların ailelerini karşılaştırdığında genellikle başarısız olan üstün zekâlı çocukların ailelerinin yapısal özelliklerinin belirgin derecede başarılı üstün zekâlı çocukların ailelerine göre farklılık gösterdiğini vurgulamıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre başarısız ve ciddi derecede başarısız olan üstün zekâlı çocukların ailelerinin özellikleri aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

- Fazla korumacı, reddedici ya da yüksek beklentili ailelerin çocuklarında aşırı kaygı oluşabilmektedir.

- Ana babalar arasında sık sık çocuk eğitimi konusunda belirgin fikir ayrılıkları görülebilmektedir.

- Genellikle ana baba çocuğa karşı kararsız, birbirinin zıddı olan tavırlar almaktadır.

- Ana baba boşanmıştır veya ayrı yaşamaktadır.

- Ana baba kendi problemlerinin sebebi olarak çocuğuna yansıtılmaktadır.

- Genellikle ailenin yaşamı ya baba ya ana hâkimiyetine dayalı olarak kontrol edilmektedir

- Ana baba çok az demokratik tutum sergilemektedir. Bunun yanında babalar ço-

çuklarına karşı sert ve olumsuz tavırlar almaktadır.

- Evde çocukları öğrenmeye ve okumaya teşvike edecek ve onların yararlanacağı kitap çok azdır.

Ebeveynler kimi durumlarda çocuklarındaki başarısızlığı fark eder ve bunun sebeplerini aramaya çalışır. Camcı-Erdoğan ve Leana-Taşçılar (2014)'ın da belirttiği gibi ebeveynler çocuklarının etiketlenmesinden korkabilir, çekinebilirler ve hatta diğer ebeveynler tarafından yargılanabileceklerini düşünebilirler. Bu aşamada sorunun sosyal duygusal temelleri göz ardı edilerek fiziksel veya öğretmenden / okuldan kaynaklı bir sorun aranmaya çalışılabilir. Aile içinde bu yaşananlar sorunu tanılamayı geciktirdiği gibi var olan iletişimi de bozabilmektedir. Ebeveynler çocuğu değiştirmektense, kendilerini değiştirmelidirler, çocukla olan etkileşim ve iletişimlerini değiştirmelidirler. Böylece çocuk; bu değişim sayesinde kendine dönük çarpık düşüncelerden sıyrılır, etrafındakilerin etkilerinden sıyrılır ve en sonunda yanlış bakış açılarından kaynaklanan yanlış benimsenmiş davranışları değiştirir (Rathvon, 1996).

Özel yetenekli bireylerin, her yaşta karşılaştığı sorunlar için uygun çözüm yolu seçebilecek, çok yönlü üstün yeteneğe sahip olduklarını düşünmek hatalıdır. Onların da başarılı olması, mutlu bir yaşam içinde bulunmaları, yeteneklerini geliştirmek için daha zengin olanaklara sahip, teşvik edici, ödüllendirildikleri bir çevre içinde bulunmalarına bağlıdır. Gelişim için gerekli bu şartların hazırlanmadığı ailelerde bulunan üstün zekâlı çocuklar aile çevresine karşı büyük bir ihtimalle birkaç tür olumsuz tepki örüntüsü geliştirirler. Özel yetenekli çocukların bazıları akademik, okul başarısını düşürme yolunu seçecektir. Bazıları kendini geri çekecek ve başarılı olmak için çaba harcamayacaktır. Diğer bir kısmı ise yarıştan ve mücadeleden vazgeçip kendi kendine başarısızlığa teslim olacaktır. Bu çocukların çoğu duruma isyan,

muhalefet şeklinde cevap vereceklerdir. Başarısız üstün çocuklar genellikle bütün otoriteyi tehlikeli ve yıkıcı bulurlar. Birçok öğrenci liderleri bu gruptan çıkar ve karşısına çıkan büyük gruplar karşısında isyanlarını dışarı vururlar (Çağlar, 2004).

Ailedeki uyumun, destekleyici yaklaşımın ve ailenin okul etkinliğine katılımının çocuğun okul başarısı üzerinde olumlu etkileri vardır. Ailelerin çocukları hakkında aldıkları kararlara çocuklarını da dahil etmeleri ve çocuklarının gösterdiği başarıları dikkatlerini yönlendirmeleri gerekmektedir. Üstün başarılı çocukların ailelerinin; çocuklarıyla beraber zaman geçirdikleri, oyun oynayabildikleri, çocuk merkezli ilişkilerde bulunabildikleri, dillerini zenginleştirici bir çevre sağlayabildikleri, onlara okuma konusunda örnek oldukları ve çocuklarını üst-biliş düşünceleri ve bağımsız problem çözme becerileriyle tanıştırdıkları görülmektedir (Moon, 2004).

68

Özel yetenekli çocuk ailelerinin danışmana başvurmasındaki temel sebep, çocukların düşük başarısı olmaktadır. Düşük başarılı çocukların çoğunluğu erkek çocuk olmaktadır. Kız çocuklarda da düşük başarı gözlenmekle beraber yetersiz oldukları alanlar erkek çocuklardan farklıdır; genellikle gecikme ve sosyalleşme ile ilişkilidir (Reis,1987). Yaşanan zorluğun kısa süreli mi uzun süreli mi; okul temelli mi, ev temelli mi olduğu araştırılmalıdır. Eğer aile çocuğun kolay bir bebek ve 5 yaşına kadar mükemmel geliştiğini, okula başladığında çocukta düşüş olduğunu belirtiyorsa sorunun akademik becerilerden kaynaklandığı düşünülebilir. Öte yandan, eğer çocuklarının doğumdan itibaren zor bir çocuk olduğu, kardeşleriyle sürekli kavga ettiği ve evdeki yaşam alanının savaş alanını anımsattığı belirtiliyorsa bu durumda aile danışmanlığının zorunlu olduğu anlaşılabilir. Düşük başarı seviyesi bir yıldan kısa bir sürede fark edilen ve müdahale edilen bir öğrenci, uzun yıllar kronik olarak düşük başarı seyri göstermiş bir öğrenciye göre geri dönüşü çok daha kolay ve çabuk olacaktır (Moon, 2004).

Tanılayıcı değerlendirme düşük başarılı çocuklarla çalışma alanında vazgeçilmez bir aşamadır. Çoğu zaman çocuk, "tembel" olarak adlandırılır ve aile, sorunun psikolojik olduğu söylenerek suçlanır. Özel yetenekli Çocuk Gelişim Merkezi'nin hizmet götürdüğü toplulukta, gizli öğrenme güçlüğünün düşük başarılı olmada birincil neden olduğu kanıtlanmıştır (Silverman, 1989). Düşük başarılı özel yetenekli çocukların test profillerinde dikkate değer bir tutarlılık vardır; kelime dağarcığı, akıl ve mantık yürütme, uzaysal bağlantı ve matematiksel analiz, arıdıl konularda (örneğin sayıları tekrarlama, cümle tekrarlama, düşük puanlarla birlikte, ölçüm kodlama, heceleme) yüksek puanlara erişme eğiliminde olmaktadır. Aradaki uyumsuzluk çok fazla değilse, problem belki de sadece öğrencinin öğrenme şekli ile öğretmenin öğretme şekli arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmakta olabilir. Bu durum öğretmenin öğrenciye ulaşmak için farklı yollar denemesini sağlamakla (Silverman, 1998) ve kendi öğrenme şeklini anlaması için öğrenciye yardımcı olmakla düzeltilebilir. Çocuk veya aile danışmanlık için yerleştirilmeden önce ayrıca eğitimsel seçenekler de değerlendirilmelidir. Eğer problem çocuk okula başladıktan sonra ortaya çıkmışsa, bir başka öğretmene yönlendirme veya okul değiştirme çözüm olabilir. Problemin her zaman çocuktan kaynaklandığını söylemekten kaçınılmalıdır (Roepel,1992). Uygun olmayan bir eğitim özel yetenekli çocukların motivasyonunu azaltabilir (Gross,1992; Whitmore,1989).

Üstün zekâli çocuklarda okul ortamında beklenmedik başarısızlık göstererek tüm dikkatleri üzerlerine çekebilmektedirler. Bu durum okul içinde fark edilmez ise pekişerek beklenmedik başarısızlığı sürdürebilmektedir. Üstün zekâli çocuklarda beklenmedik başarısızlığın sebebinin dikkat çekme arzusu olduğu anlaşıldığında okul ve aile iş birliği içinde olumlu ve başarılı davranışlara odaklanmalı ve başarısız davranışların üzerine ısrarcı bir şekilde gitmemelidir.

Sonuç

Üst düzey yetenekleri erken keşfetmek ve beslemek özel yetenekli çocuğun çevresi için öncelikli görevlerindendir. Ailenin, çocukların ihtiyaçlarını fark edebilmeleri için öncelikle özel yetenekli çocukların karakteristik özelliklerinin tam olarak bilinmesi gerekmektedir. Destekleme sürecinin tam ve eksiksiz ilerleyebilmesi için farkındalıkların geliştirilmesi önceliklidir. Özel yetenekli çocukların gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda ihtiyaçları olan uyarılar sağlanmadığı, uygun tepkiler verilmediği takdirde duygusal anlamda olumsuz yönde etkilendikleri, beklenmedik başarısızlık ve depresyon durumlarının ortaya çıkabildiği dikkate alınmalıdır.

Aile içindeki her bireyin ve çocuğun sevildiğini ve kabul edildiğini, değerli olduğunu ve ona ihtiyaç duyulduğunu hissetmeye ihtiyacı vardır. Her çocuğa özel zaman harcamak ve pozitif rol modelleri olmak her türlü olumsuz durumun negatif etkisini azaltacak güce sahiptir. Özel yetenekli bir bireyin potansiyelini tam olarak kullanabilmesi, karşılaşılabilecek gelişimsel psikolojik sorunlarla baş edebilmesi için yetişkinin desteğine ihtiyacı vardır. Ailelerin bakım verme becerilerinin geliştirilmesi destekleyici aile ilişkilerinin sürekliliğini sağlamada önemlidir. Bakım verme becerileri, ailelerin iletişim becerilerini geliştirerek ve çocuk gelişiminin özellikleri hakkında bilgilendirerek yapılabilir.

Öğretmenlerden alınan görüşlere göre öğrencilerin sağlıklı sosyal ve duygusal gelişimlerinde öğretmenlerden çok aile etkili olmaktadır. Chessor ve Whitton (2008) bu görüşü destekler şekilde, sosyal duygusal problemlerin çözümünde ebeveynliğin öğretmenlikten daha önemli olduğunu, uygun bir özel eğitim ve destekleyici ev ortamı ile olası sosyal duygusal sorunların azaltılabileceğini belirtmiştir.

Özel yetenekli bireylerde görülen beklenmedik başarısızlığın, tanımlanması ve ölçülmesine ilişkin araştırmalar sınırlıdır. Bu konuda daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak özetlenecek olursa, yüksek potansiyelli bireylerde görülebilen beklenmedik başarısızlık durumları çoğunlukla çevresel etmenlerin ön planda olduğu sosyal duygusal temellidir. Üstesinden gelinebilmesi için bu konuya yönelik farkındalıkların geliştirilip destek mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Başarı, hayattaki yeterli bir kriter değildir.

Başarısızlık, yüksek potansiyele rağmen görülebilen bir durumdur.

Yaşlarına göre başarılı olarak değerlendirilen bir çocuk aslında potansiyelin altında kalan bir başarıyı sergiliyor olabilir.

Bireyin yeterlilikleri ve yetkinliklerinden hareket eden tespit ve müdahaleler ile istedik hedeflere ulaşmanın önü açılabilir.

Kaynakça

Akarsu, F., (2001): *Üstün Yetenekli Çocuklar, Aileleri ve Sorunları*, Ankara: Eduser Yayınları.

Bıçakçı, M., & Baloğlu, M. (2020). Üstün zekâlılarda beklenmedik düşük başarı (BDB): Özellikler, etken faktörler ve müdahale. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Erken Görünüm. doi: 10.21565/ozelgitimdergisi.607979

Columbus Group (2005). *Definitions of Ability. Secondary Professional Development Programme Course Materials*. New York: Oxford University

Camcı-Erdoğan, S., ve Leana-Taşçılar, M. Z. (2014). Üstün zekâlı çocuklarda beklenmedik başarısızlık (underachievement) ve motivasyon sorunları. In N. Baykoç (Ed.), *Akl, zekâ, deha,*

yetenek, dahiler-savantlar gelişimleri ve eğitimleri (pp. 215-240). Ankara: Vize Yayıncılık.

Çağlar, D., (2004) "Üstün Zekâlı Çocukların Özellikleri", Yer aldığı eser R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili (Ed.) Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı, (ss.111 - 125). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları: 63, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yayın Dizisi:1.

Davaslıgil, Ü., (2004) "Üstün Çocuklar", Yer aldığı eser R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili (Ed.), Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı, (ss. 211- 218). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları: 63, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yayın Dizisi:1.

Delilse, J. & Galbraith, J. (2002). When Gifted Kids Don't Have All the Answers. Minneapolis: Free Spirit Publisher.

Ford D.,Y. ve Thomas A. (1997) Underachievement Among Gifted Minority Students: Problems and Promises ERIC:E544

Glover, M. W. (2008). The effects of a parent education program upon the parenting attitudes of mothers and upon the locus-of-control and self-concept of their gifted third-graders. Gifted Child Society.

Hoover-Schultz, B. (2005). Gifted underachievement: Oxymoron or educational enigma?. *Gifted Child Today*, 28(2), 46-49.

Horowitz, F. D. (1987). A developmental view of giftedness. *Gifted Child Quarterly*, 31(4), 165-168.

Judson, J.,A. (1994). Self Perceptions of Gifted Children and Their Parents. Universty microfilms International Company: USA

Matthews, D., J. & Foster, J.F., (2004). Being Smart About Gifted Children. Scottsdale: Great Potential Press.

Moon, S. M., (2004) Social Emotial Issues underachievement and Counseling of Gifted and Talent Students. California: Corwin Press

Niehart, M. (2001) The Emotional Edge Depression and Gifted Children. SENG(1)2.

Olszewski, P. & Kubilius (2008). Role of Family in Talent Development. S. I. Preiffer (Ed), Handbook of Giftedness in Children (53-71). Florida: Springer.

Page, B.A. (1983). Parents guide to understanding the behavior of gifted children. *Rooper Review*: 39-42.

Rimm, S.,(2008). Underachievement Syndrome: A Psychological Defensive Pattern. S. I. Preiffer (Ed), Handbook of Giftedness in Children (53-71). Florida: Springer.

Sally M. R & McCoach, D. B. (2002) Underachievement in Gifted and Talented Students With Special Needs. *Journal of the Exceptionality*,(1:2) 13-25

Seeley, K. (2003). High Risk Gifted Learners. Colangelo, N. & Davis G.A (Ed), Handbook of Gifted Education (444-455). Boston: Pearson Education.

Siegelbaum, L.& Rotner S. (1983). Ideas and Activities for Parents of Preschool Gifted Children. *Gifted Child Today* January/February.

Silverman L. K.(1992). How Parents Can Support Gifted Children ERIC :E515.

Silverman, L., K., (1997). The construct of asynchronous development.. *Peabody Journal of Education*,(72:3), 36-58.

Sternberg, R. J. (2004). Introduction to Definitions and Conceptions of Giftedness. *Journal of Gifted Child Quarterly*, 18

Webb, J.T., & DeVries, A.R. (1993). Training manual for facilitators of SENG model guided discussion groups for parents of talented children. Dayton: Ohio Psychology Press.

Yılmaz, S., & Tortop, H. S. (2018) Üstün yetenekli öğrencilerde beklenmedik akademik başarısızlık olgusunun farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(özel sayı 1), 9-30.